

Orașul meu

Doctor habilitat în istorie și în studiul artelor și culturologie. Secretar științific general al Academiei de Științe a Moldovei. Domenii de preocupare: istorie, arheologie, arhitectură, studiul artelor. Cărți publicate: *Arta metalelor din Basarabia*. Chișinău (Tipar: Grafema Libris), 2017; *Destinul giuvaiergiului. Alexei Marco*. Chișinău (Tipar: Notograf Prim), 2017; *Bocancea. Mănăstire de călugări cu hramul Sf. Ap. Petru și Pavel*, Chișinău (Tipar: Tipografia Centrală, 2014; *Ювелирное искусство Бессарабии в первой половине XX века*. Saarbruecken, 2013; *Alexei Marco. Destinul unui bijutier din Moldova*. Iași: LUMEN, 2011; *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: LUMEN, 2010; *Arta giuvaiergeriei: pietre prețioase și metale nobile. Îndrumar în studiul artei giuvaiergeriei*. Chișinău: Editura GraphicDesign, 2008.

Liliana CONDRATICOVA

ORAȘUL CHIȘINĂU – CENTRU AL DEZVOLTĂRII ȘI AFIRMĂRII ARTEI METALELOR

În dezvoltarea artei metalelor nobile și comune un loc aparte l-a avut întotdeauna orașul Chișinău, devenind cu timpul un veritabil centru de funcționare a atelierelor, de activitate a giuvaiergiilor, bijutierilor, ceasornicarilor, un centru al dezvoltării prelucrării artistice a metalelor, a excelenței în domeniul confecționării articolelor de bijuterie. La Chișinău se desfășura din plin activitatea expozițională a meșterilor de artă decorativă, se aflau principalele saloane de comercializare a bijuteriilor. Chișinăul, pe bună dreptate, a fost și rămâne nucleul dezvoltării artei metalelor din spațiul actual al Republicii Moldova, bijutierii desfășurându-și, în mod firesc, activitatea în capitală ca fiind cel mai mare și dezvoltat oraș. Sub aspect cronologic, am conturat câteva etape de dezvoltare a urbei din perspectiva artei metalelor, care și vor fi reflectate în studiul de față. Totodată, atât artiștii plastici cât și cei care profesau arta metalului, au privit Chișinăul nu doar ca centru socio-economic și cultural, dar și în calitate de sursă de inspirație pentru a aduce un omagiu binemeritat orașului, fapt reflectat în câteva piese ale bijutierilor autohtoni.

Prima etapă de formare a orașului Chișinău ca centru al artei metalelor se raportează la secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, având câteva subetape. În anii 1812–1828/1830 a fost înființată Eparhia Chișinăului și Hotinului (1813) și lichidată autonomia Basarabiei (1828). În domeniul prelucrării artistice a metalului a fost oficializată juridic breasla aurarilor și argintarilor, au fost adoptate majoritatea instrucțiunilor și regulamentelor privind utilizarea materiei prime, confecționarea și întrebuințarea pieselor de cult. Prin decizia guvernatorului Basarabiei din 12 mai 1817, aurarii și argintarii din Chișinău au fost asociați într-o breaslă. O altă breaslă ținea de activitatea fierarilor, lăcătușilor, a celor care lucrau metalele comune. Confirmarea oficială a breslelor meșteșugărești din orașul Chișinău a avut loc la 2 august 1817, fiind înregistrate nouă bresle meșteșugărești, inclusiv cea a fierarilor și lăcătușilor și cea a aurarilor și argintarilor [1, p. 79-80]. În 1819–1821, la Chișinău activau 47 de aurari și argintari care lucrau metalele, dintre care 46 de erau supuși ai Imperiului

Austriac; un meșter era supus al Sublimei Porți, de asemenea activau trei ceasornicari și patru fierari, la fel supuși ai Imperiului Austriac (din numărul total de 258 de meșteri) [2]. Argintarul evreu din or. Umani (Podolia) Leiba Berg stabilit la Chișinău, a executat, între anii 1815 și 1819, la comanda Dicasteriei din Chișinău, inventarul prețios pentru locașurile de cult basarabene. În așa fel, încă de la începutul secolului al XIX-lea la Chișinău au fost documentați mai mulți aurari și argintari, confirmând ocupația lor de bază – prelucrarea artistică a aurului sau a argintului pentru confecționarea preponderent a pieselor de orfevrărie bisericească, care erau solicitate de bisericile și mănăstirile din întreg spațiul basarabean.

În anii 1831–1868/1873 Chișinăul fuse inclus în sistemul pieței interne ruse, sunt consemnate schimbări în modul de viață și în mentalitatea nobilimii basarabene, principalii comanditari ai pieselor de lux. În capitala Basarabiei, la mijlocul secolului al XIX-lea, a fost instituit primul Birou de marcarea a pieselor din metale nobile cu un oarecare meșter marcator Bobkov, în anii 1858–1859 a fost fondat atelierul argintarilor și ceasornicarilor din Chișinău care a avut o deosebită pondere în dezvoltarea acestui domeniu.

Schimbările de ordin calitativ în cadrul societății basarabene, pierderea statutului economic, social, politic și juridic de regiune al Basarabiei sunt specifice perioadei anilor '60–'70 ai secolului al XIX-lea – 1917. În domeniul artei metalelor a crescut numărul artizanilor care lucrau metale nobile și comune. Mai multe ateliere, saloane de comercializare au devenit cartea de vizită a orașului (proprietarii: D.F. Cara-Stoinov, Spânulov, Țalik Grobdruk, argintarul David Bein din orașul Balta care a obținut la Chișinău, în 1913, certificatul de bijutier). La fel funcționează turnătoriile de fontă, produsele cărora care au lăsat o amprentă specială asupra imaginii mai ales a centrului istoric al orașului Chișinău (turnătoria lui Serbov, Krimarjevski).

Către 1911 în Chișinău au fost fondate Atelierele Arhiepiscopiei Chișinăului, care erau dotate din punct de vedere tehnic cu utilaj perfor-

mant și automatizat. La începutul anilor 1920, „Magazinul și atelierul de odoare bisericești ale preoțimii ortodoxe române din Basarabia” era situat în Casa Preoțimii [3]. În atelier se puteau comanda cruci din metal și lemn, crucifixe, icoane, catapetesme, alte obiecte pentru împodobirea bisericilor. Unul dintre puținii meșteri documentați care au lucrat în acest salon, Gheorghe Nesvedov (n. 1864, Ucraina), a activat în Magazinul de obiecte bisericești ce aparținea lui D.F. Cara-Stoianov, fiind stabilit în Basarabia din 1911. În atelierele Arhiepiscopiei Chișinăului a activat Maria Nesvedova (Șișcan), mama regretatului scriitor și doctor în studiul artelor Constantin Șișcan. Ea a profesat forjarea pieselor de metal, aurirea icoanelor, alte operațiuni legate de prelucrarea artistică a metalelor și confecționarea odoarelor de cult. A practicat acest domeniu și Ana Nesvedova (Coban în căsătorie), confecționând piese de cult în cadrul Atelierului Arhiepiscopiei Chișinăului. Ana Coban a activat în Atelier până în anul 1940, fiind evacuată odată cu cea de-a doua conflagrație, împreună cu atelierul, la București, unde a practicat în continuare confecționarea podoabelor bisericești, deja în cadrul atelierelor Arhiepiscopiei Bucureștiului. După 1945, nici Ana Coban, nici Maria Nesvedova nu au profesat prelucrarea artistică a metalelor, fiind închise atelierele Arhiepiscopiei Chișinăului și interzise confecționarea odoarelor de cult [4]. Din păcate, după al doilea război mondial Atelierele Arhiepiscopiei nu au fost restabilite, mai mulți bijutieri au plecat la București. Cei rămași au fost impuși de a-și schimba ocupația din motivul că noua guvernare a Basarabiei ducea o luptă aprigă cu Biserica, urmărind lichidarea locașurilor de cult și interzicerea confecționării odoarelor bisericești.

Cea de-a doua etapă, anii 1918–1940, este caracterizată prin unirea Basarabiei cu România, racordarea legislației în domeniul artei prelucrării metalelor la legislația românească. În noile realități culturale, crește numărul argintarilor, ceasornicarilor, fierarilor, arămarilor, care dețin în proprietatea sa ateliere plasate pe arterele principale ale Chișinăului, îndeplinind comenzi pentru elita orașenească și Biserica

ortodoxă. Având în vedere dimensiunea laică, precizăm că în perioada interbelică funcționau un șir de ateliere în care erau confecționate articole din metale nobile, lucrau bijutieri profesioniști, deseori asociați în ateliere comune cu ceasornicarii din cauza tehnicilor de lucru comune și a materiei prime folosite. Doar într-un singur an, 1930, documentele de arhivă certifică prezența la Chișinău a circa 90 de giuvaierii care lucrau bijuterii din aur, platină, înfrumusețate cu diamante și alte pietre prețioase [5]. Prezența unui număr impunător de giuvaierii în capitala Basarabiei arată interesul autorităților laice și bisericești pentru dezvoltarea prelucrării artistice a metalului, exprimă, totodată, o anumită stabilitate economică în regiune și nivelul de bunăstare a populației disponibilă de a comanda și procura bijuterii de preț. Sortimentul pieselor era diversificat – de la odoare bisericești până la articole personale din metale nobile pentru a sublinia statutul purtătorului și a satisface preferințele celor mai rafinați comanditari. Din păcate, practic nu s-au păstrat articolele acelor timpuri pentru a fi descrise, cu excepția unor cataloage ale odoarelor bisericești (Catalogul Arhiepiscopiei editat în anul 1941) sau piese păstrate în colecții private. Printre cei mai cunoscuți giuvaierii din Chișinăul interbelic se cunosc Alucher Ș. (cu atelier pe str. Șmidt nr. 102), Bergher H. (str. Pușkin nr. 52), Copan și Salita (str. Haralambie nr. 83), „Decadens” (str. Pușkin nr. 27), Hamidus (str. Armească), Lerner (str. Ștefan cel Mare, colț cu str. Pușkin), Manțovici M. (str. Haralambie nr. 88), Manțovici (str. Catargi, nr. 8), Procupeț (str. Șmidt nr. 109), Pezenson (Palatul Primăriei), Vaizer A. (str. Ștefan cel Mare nr. 98) [6]. Majoritatea meșterilor lucrau în atelierele plasate pe străzile centrale: Alexandru cel Bun, Regele Carol I, 27 Martie, Ștefan cel Mare, Șmidt, fapt atestat și în Chișinăul de azi, pe artera principală, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, fiind plasate cele mai mari și importante saloane de giuvaiergerie – *Aureola*, *Paradis*, *Brasco*, *Onix* ș.a.

Ceasornicarii din Chișinău conlucrau cu giuvaiergii și executau articole finisate și diverse operații de reparație a articolelor. Unul

dintre cele mai renumite saloane de ceasornicărie din Chișinăul interbelic aparținea lui A. Nemirovski (str. Alexandru cel Bun, lângă Pasaj), propunând un mare sortiment de articole de aur, argint, diamante, ceasuri. Printre ceasornicarii activi în Chișinău îl amintim pe Iacov Kleitman, care la vârsta de 9 ani a fost luat în ucenicie de ceasornicarul și giuvaiergiul Hapior (Tapior) Bențion, activând și în atelierul din clădirea Pasajului. Iacov Kleiman a lucrat ceasornicar (prestând la fel servicii de reparație, confecționare a bijuteriilor) și după 1945, fiind angajat al atelierului Casei de deservire socială de pe strada Armeană, or. Chișinău [7].

Următoarea, cea de-a treia etapă, în dezvoltarea Chișinăului ca centru al artei metalelor se referă la perioada sovietică (1945–1991). După cel de-al Doilea Război Mondial situația în domeniul artei metalului a deviat substanțială, prelucrarea artistică a metalului nu se regăsea printre obiectivele dezvoltării societății în perioada sovietică, care fusese axată pe democratizarea bijuteriilor, uniformizarea lor și pierderea individualității. Și în acest context putem identifica două subetape distincte. Anii 1945–1973 sunt marcați de funcționarea unor arteluri, ateliere de confecționare a articolelor decorative. O radiografie a dezvoltării domeniului confecționării articolelor de bijuterie în RSSM a dus la identificarea principalelor întreprinderi, de regulă funcționale în Chișinău, în care fusese deschise secții de fabricare a bijuteriilor. În anul 1958, la fabrica „Progress” din Chișinău a fost deschis un sector de confecționare a bijuteriilor de aur. Începând cu 1956, în Chișinău se deschisese chiar un atelier în care se lucra osul. Ce e drept, acest atelier se afla în cadrul Combinatului de carne din Chișinău, însă figurinele mici de os erau comercializate în secția de suvenir a Magazinului Universal din capitală. Am identificat și unele specialiste în prelucrarea artistică a osului, active la acea vreme – Ecaterina Putințeva și Lidia Sandler [8]. Mai mulți artiști plastici își încearcă puterile în confecționarea podoabelor din ceramică sau lemn, precum și lucrarea plăcilor forjate din metal, care erau solicitate având o diversă tematică. Asemenea piese au

devenit cunoscute grație cataloagelor expoziționale ale vremii, unele plăci forjate având o tematică profund ideologizată, realizate cu ocazia unor evenimente majore din spațiul sovietic sau preamărind fericita viață din colhoz.

În anii 1953–1965, în Chișinău funcționau mici ateliere de bijuterii și sectoare specializate în cadrul unor uzine și fabrici ce reprezentau sectorul industrial de stat, printre care întreprinderea „Moldvesoremest”, fabrica „Metallobytremont”, Întreprinderea de producere „Vesomerpribor”, Uzina Experimentală din Chișinău, Uzina Mecanică Experimentală, Uzina „Elektroshirpotreb”, Fabrica de articole de metal și reparație și Fabrica „Elektrometallorremont”, întreprinderea republicană „Universal” [9, p. 147], culminând cu activitatea, în anii 1966–1972, a Atelierului de confecționare a articolelor de bijuterii din Chișinău [10, p. 289-298], care a stat la baza formării, în 1972, a Fabricii de Bijuterii din Chișinău [11, p. 31-34]. De-a lungul anilor, la această fabrică au activat maeștri recunoscuți: David Șofeli, Fred Taxir, Liubovi Teslaru, Olga Evodianova, Iuri Kupriușin, Vladimir Vasilkov, Victor Alexeiko, Iuri Pavlov, Vladimir Emanov, Vasili Șochin, Alexandr Macarov, Efim Șteinvarț, Vladimir Știn, Vasili Voronțov, Vasili Garașcenco și Valentina Garașcenco, Elena Panfili, Ghenadie Pânzari, Inesa Russu, Liubovi Agatieva, Iuri Leonov, Ghenadie Palii, Ludmila Cucera, Vladimir Fomin, Ludmila Șașina, Serghei Pavlov ș.a. Dintre bijuterii originari din RSSM, doar V. Garașcenco și V. Șochin făcuse studiile la școala specializată și cea mai bună din spațiul sovietic, cea de la Krasnoe Selo, Rusia, implementând ulterior cunoștințele la Fabrica de Bijuterii sau la întreprinderea republicană de deservire a populației „Universal” din Chișinău. În atelierul de giuvaiergerie al acestei întreprinderi au trecut cu activitatea mai mulți meșteri de la fabrica din Chișinău, fiind atrași prin procentul obținut de la realizare și un grafic flexibil de lucru. Bijuteriile confecționate la Chișinău se comercializau cu succes în magazinele din tot spațiul sovietic. În anul 1975, la Chișinău a fost instituit primul Birou de marcare a articolelor de bijuterie și de

verificare a titlului bijuteriilor, până atunci certificarea fineții metalului efectuându-se la Camera de Marcare din Odesa, Ucraina.

Cea de-a doua subetapă, anii 1972–1991, este marcată de două mari evenimente ale vremii: fondarea Fabricii de Bijuterii din Chișinău (1972) și deschiderea Atelierelor de giuvaiergerie ale Fondului Plastic al UAP (1973). În pofida dezvoltării direcției industriale în domeniul confecționării bijuteriilor – odată cu fondarea în anul 1972 a Fabricii de Bijuterii din Chișinău –, în RSSM se conturase astfel aspectul artistic al acestui domeniu, fiind identificați plasticieni care au creat formidabile articole de bijuterie de autor. După 1973, în Chișinău își încep activitatea Atelierele de giuvaiergerie, în care activează mai mulți artiști plastici și meșteri de artă decorativă de renume – Alexei Marco (1935), Vladimir Vasilkov (1941), Gheorghe Cojușnean (1946), Victor Rotari (1956) care prefera să lucreze plastica de forme mici (actualmente stabilit în Germania), meșterul popular Ovidiu Alexeenco (1935), Iuri Pavlov (1952–1996) și Vladimir Kalașnikov (n. 1946) maeștri ai fili-granului, Vladimir Știn (1954) care și-a început activitatea la Fabrica de Bijuterii din Chișinău, Viktor Alekseiko (1948–2002). Dintre meșterii enumerați, Gh. Cojușnean, O. Alexeenco și V. Kalașnikov erau autodidacți în domeniul artei metalului.

În procesul de colaborare între bijuterii profesioniști de la Fabrica din Chișinău și artizanii Atelierului de Giuvaiergerie se făcea schimb de opinii și de experiență. În atelier se executau articole din metale comune (alamă, alpaca, tombac, nichel), dat fiind faptul că în perioada respectivă meșterii nu dispuneau de posibilități de a crea articole din metale nobile, aceasta fiind o prerogativă a uzinelor mari și a specialiștilor cu renume. Totodată, artiștii nu ezitau în fața posibilităților de a crea articole din argint, lucrate, de regulă, la comandă. Din categoria pietrelor accesibile se foloseau preponderent cele fine și ornamentale, unele pietre organice (chihlimbarul).

Crearea bijuteriilor în cadrul Atelierului de Giuvaiergerie din Chișinău parcurgea mai multe

Vladimir Vasilkov. Set Oficiul stării civile, Chișinău.

etape: elaborarea schiței, a modelului viitorului articol, alegerea și selectarea materiilor prime de lucru. Schițele elaborate erau minuțios examinate, discutate și ulterior aprobate la Consiliul Artistic al Fondului Plastic, care și decidea producerea bijuteriei conform prototipului aprobat într-un număr limitat, de 25-50 de exemplare sau realizarea ei într-un singur exemplar.

Atelierul de Giuvaiergerie al Fondului Plastic al Uniunii Artiștilor Plastici a RSSM a funcționat până la începutul anilor 1990, aici activând, de regulă, 4-5 persoane, după care a fost desființat din mai multe considerente economico-financiare și nu a mai fost reactivat. Artizanii au fost impuși de a se conforma noilor con-

diții de viață și de lucru în perioada de tranziție care cam durează în timp. Și-au deschis ateliere particulare, au plecat peste hotarele țării sau au ales alte domenii de activitate.

Etapa recentă în dezvoltarea Chișinăului ca oraș al excelenței în domeniul artei metalelor începuse odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova (1991). După destrămarea URSS producătorul autohton – atât în sectorul de stat cât și în cel artistic – nu era pregătit pentru concurența acerbă pe piața bijuteriilor. Primii ani ai secolului al XXI-lea sunt marcați prin complexitate și extravaganță, destrămarea hotarelor geografice, spațiale, temporale și evidențierea bogăției stilurilor și trăsăturilor indi-

Alexei Marco. *Biserica Măzărache*, placheta emailată, 1988.

viduale. De asemenea, este perioada revenirii la confecționarea pieselor de cult pentru bisericile din Republica Moldova, realizarea pandantivelor religioase, a cruciulițelor de botez, a medaliodelor-diptic cu subiecte creștine. La hotarul secolelor al XX-lea și al XXI-lea saloanele de bijuterie din Republica Moldova fuseseră invadate de articole ieftine, de producere necalitativă, aduse din Turcia, China, Italia, Rusia, Ucraina, Israel, care au luat locul articolelor de bijuterie produse la fabricile unionale și comercializate la Chișinău prin sistemul de magazine „Aureola”.

La începutul secolului al XXI-lea în arta metalelor se manifestă artiști plastici care activează pe cont propriu și pătrund tainele meșteșugului artistic în calitate de membri ai Uniunii

Artiștilor Plastici din Moldova fără a fi încadrați într-un atelier aparte. În arta metalelor din Republica Moldova se fac cunoscuți prin activitate expozițională bijutierii: Vasili Șochin, Natalia Vavilina, Ludmila Kucera, Olga Tiron. Realizarea articolelor decorative și turnarea clopotelor ajunge în atenția meșterilor Vasili Șochin, Vladimir Kantor și, respectiv, Iuri Terehov. Este perioada căutărilor, a speranțelor și a dezamăgirilor, cu atât mai mult că direcția industrială în domeniul artei bijuteriilor a luat sfârșit, unica Fabrica de Bijuterii din Chișinău fiind recent închisă din cauza împrejurărilor financiar-economice. S-au extins și posibilitățile de a deveni designer și creator de bijuterii, făcându-și apariția specializările la facultățile de artă plastică

Alexei Marco. *Colț de stradă*, 1961, u/p.

Alexei Marco. *Cub emailat Plai natal*, 1992.

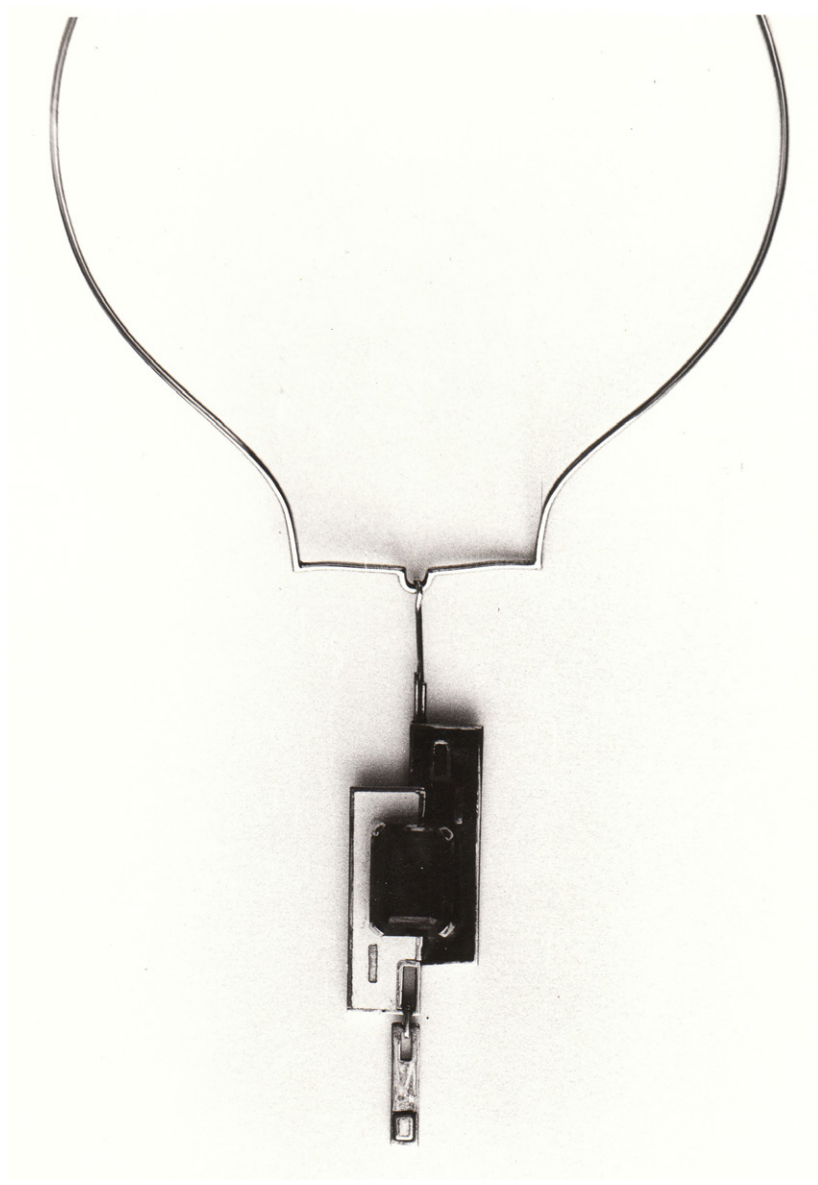
și design de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” și Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău, la care se adaugă instruirea în cadrul Fabricii de Bijuterii „Giuvaier” din Chișinău și în cadrul atelierelor din republică, dar și formarea unor dinastii la acest capitol (familiile Evodianov, Pavlov ș.a.).

După cum am menționat în debutul articolului, în creația artiștilor de artă decorativă s-a regăsit loc și pentru unele obiective ale orașului Chișinău, pe care am considerat important de a le pune în evidență în studiul de față. Spre finele vieții, căutările în creație l-au adus pe bijutierul Alexei Marco spre tematica religioasă. Datată în anul 1988, placheta emailată *Biserica Măzărache* reprezintă un edificiu de cult emblematic pentru țara noastră. Biserica Măzărache este cea mai veche biserică creștină din Chișinău, indiscutabil simbol al capitalei, o capodoperă de o deosebită valoare istorică, artistică și arhitecturală. Biserica Măzărache, care constituie centrul compozițional al plachetei, abundă în verdeața din proximitate, lucrarea fiind încadrată într-o ramă lată de aramă forjată. Deși încercuită de clădirile

înalte ale urbei și de cerul albastru-plumburiu, biserica rămâne puternică, înălțând mândru spre ceruri cele trei cruci. Aparent un peisaj citadin, placheta vine să confirme ideea la care a ajuns A. Marco în creația sa tardivă – prevalarea, rezistența credinței, a Bisericii. A fost o luptă internă dură, dusă de mai mulți creatori și oameni simpli – după ani de ateism să revină la credință. Au fost primii germeni de renaștere a poporului, primele semne ale restructurării gorbacioviste, fapt care nu a putut să nu fie reflectat în creație de Alexei Marco, care a fost totdeauna sensibil la evenimentele din țară.

Interes deosebit prezintă vasele decorative tăiate din pietre ornamentale lucrate de bijutierul Vladimir Vasilkov, asociate în setul confecționat pentru Oficiul Stare Civilă din Sectorul Centru, Chișinău. Setul include o farfurie, un suport pentru două stilouri și două inele, ce simbolizează semantismul profund al căsătoriei.

Un simbolism deosebit posedă colierul *Orașul seara*, autor bijutierul autodidact Gheorghe Cojușnean. Realizat dintr-un cerc de alpaca, colierul, la prima vedere simplu, posedă

Gheorghe Cojusznean. Colier cu pandantiv *Oraşul seara*.

un superb pandantiv, care ilustrează simbolismul bijuteriei. Elementele decorative de forme geometrice (dreptunghiuri stilizate) reprezintă ferestrele urbei suprasolicitate. Culorile contrastante gri-metalic și negru înfățișează oraşul pe înserate, când pe alocuri încep să se aprindă luminile în ferestrele locatarilor blocurilor. Ferestrele-simbol ca o viziune în sine, în interiorul său, dar și spre lumea exterioară, în afara fiecărui om, sunt armonios asociate cu o inserție de topaz șlefuit de autorul bijuteriei. Creațiile lui Cojusznean de fiecare dată obțin denumiri romantice, reflectând multitudinea aspectelor abordate, a problemelor cotidiene (de exemplu,

colierul *Oraşul seara*), prezența romantismului și a permanentei „viziuni noi” asupra lucrurilor, meşterul fiind de fiecare dată total diferit de lucrarea precedentă, deși prezent cu o tentă specifică creației sale. Deseori, deși poartă amprenta aceluiași artist, colierele diferă esențial între ele, autorul uzitând fie de simboluri floristice și vegetale sau de figuri geometrice, cum observăm în colierul *Oraşul seara*.

O superbă realizare a bijutierului Gheorghe Cojusznean este *Clopotnița Catedralei mitropolitane Nașterea Domnului din Chișinău* (2000), o creație miniaturală, cu respectarea fidelă a tuturor proporțiilor și a celor mai mici detalii. Mări-

Gheorghe Cojusnean. Clopotnița Catedralei mitropolitane Nașterea Domnului din Chișinău.

mile reduse nicicum nu diminuează din măreția și splendoarea clopotniței, iar posibilitatea de a observa cel mai mic detaliu permite să descoperim valoarea istorică și artistică a acestui monument. Plasată pe un postament de malachit simbolizând puritatea și verdeața orașului Chișinău, clopotnița transpare ca o jucărie din poveste pe care o poți ține în mână și ore în șir să admiri fiecare element arhitectural realizat din marmoră. Poți urca imaginar până sus, să treci de la un nivel la altul, să te uiți prin fereastra miniaturală, ba chiar să încerci să auzi dangătul clopotului. Un veritabil simbol al capitalei, *Clopotnița Catedralei mitropolitane Nașterea Domnului din*

Chișinău prezintă o creație a maestrului realizată tehnic și artistic la superlativ, o exemplificare a talentului și maturității creatoare, a posesării tehnicilor de lucru în domeniul prelucrării artistice a metalului și a pietrelor naturale. Lucrarea ar putea deveni, pe bună dreptate, o adevărată carte de vizită a orașului, în cazul lansării unor eventuale cărți poștale sau timbre.

În concluzie vom menționa că niciun domeniu nu se poate dezvolta în lipsa interesului și susținerii statului. Dacă în anii '30, doar la Chișinău am documentat peste 90 de giuvaiergii, în anii 1975–1990 la Fabrica de Bijuterii din Chișinău funcționau sectoare fiecare cu circa

300 de specialiști care lucrau pietrele nobile și metalele prețioase, astăzi nu ne putem mândri cu asemenea performanțe. Adevăratele bijuterii de autor au devenit infim de reduse, expuse mai ales în cadrul expozițiilor de artă decorativă la Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși” din Chișinău. O lapidară retrospectivă a dezvoltării artei metalelor a demonstrat ponderea orașului Chișinău în calitate de centru principal în care au excelat bijutieri și meșteri de artă decorativă. Etapa contemporană impune anumite criterii și cerințe riguroase în dezvoltarea artei bijuteriilor, luând în considerare moștenirea culturală și perspectivele pentru un viitor de model european. Astăzi orașului Chișinău îi revine un loc de frunte, dictând în mare parte tendințele artistice cu referire la portul articolelor de bijuterie. Iar arta contemporană a prelucrării artistice a metalelor din Republica Moldova necesită o restructurare din punct de vedere legislativ, economic, dar și artistic, realizările bijuteriilor autohtoni necesitând o racordare la tendințele europene din domeniu, precum și identificarea posibilităților de participare la expoziții internaționale de artă a metalelor.

Orașul Chișinău – centru al dezvoltării și afirmării artei metalelor

Rezumat. Articolul de față are ca scop descrierea orașului Chișinău în calitate de centru veritabil al prelucrării artistice a metalelor. Aici au funcționat ateliere de confecționare a bijuteriilor, Fabrica de Bijuterii, Atelierele de Giuvaiergerie al Fondului Plastic, au activat majoritatea bijuteriilor notorii. Chișinăul, pe bună dreptate, a fost și rămâne nucleul dezvoltării artei metalelor din spațiul actual al Republicii Moldova. Sub aspect cronologic, au fost conturate patru etape de dezvoltare a urbei din perspectiva artei metalelor: 1812–1917; 1918–1940; 1945–1991 și perioada de după proclamarea independenței Republicii Moldova. Atât artiștii plastici cât și cei care profesau arta metalului au privit orașul Chișinău nu doar ca centru socio-economic și cultural, dar și în calitate de sursă de inspirație pentru a aduce un omagiu binemeritat orașului (A. Marco, placheta emailată *Biserica Măzărache din Chișinău*; V. Vasilkov, setul de articole pentru Oficiul Stare Civile, Sectorul Centru, Chișinău; Gh. Cojușnean, pandantivul *Orașul seara* și sculptura de dimensiuni mici *Catedrala Adormirii Maicii Domnului din Chișinău*).

Cuvinte-cheie: Chișinău, centru, bijuterie, giuvaiergerie, atelier, fabrică, arta metalului.

The City of Chișinău – Center of Development and Affirmation of the Art of Metals

Abstract. This article aims to describe the city of Chișinău as a true center of artistic metal processing. Here there were jewelry making workshops, the Jewelry Factory, the Jewelry Workshops of Plastic Fund, most of the notorious jewelers worked here. Chișinău, rightly, was and remains the core of the development of metal art in the current space of the Republic of Moldova. From a chronological point of view, four stages of development of the city from the perspective of the metal art were outlined: 1812–1917; 1918–1940; 1945–1991 and the period after the proclamation of the independence of the Republic of Moldova. Both fine artists and those who practiced metal art viewed the Chișinău city not only as a socio-economic and cultural center, but also as a source of inspiration to pay a well-deserved tribute to the city (A. Marco, enameled plaque *Măzărache Church in Chișinău*; V. Vasilkov, set of articles for the Civil Status Office, Central Sector, Chișinău, Gh. Cojușnean, the pendant *The City in the Evening* and the small sculpture *Cathedral of the Assumption of the Blessed Virgin* in Chișinău).

Keywords: Chișinău, center, jewelry, goldsmith, workshop, factory, metal art.

Referințe bibliografice:

1. Yubileyny sbornik goroda Kishineva. 1812–1912, Chișinău, 1914, p. 79-80.
2. ANRM. F. 75, inv. 1, d. 105, f. 1-16.
3. Anuarul Eparhiei Chișinăului și a Hotinului (Basarabia), Ediție specială, Chișinău, 1922.
4. Arhiva personală dr. Constantin Șișcan.
5. ANRM, F. 1786, inv. 1, d. 1137.
6. Anuarul Orașului Chișinău și al județelor din Basarabia și cu Calendarul pe anul 1924/ Adresno-Spravochnaya kniga „Ves’ Kishinev” s uyezdami Bessarabii i Kalendar’ na 1924 god, Chișinău, 1924, 374 p.
7. Condaticova, L. *Arta metalelor din Basaraba*. Chișinău, 2017.
8. „Femeia Moldovei”, nr. 5, 1956.
9. Condaticova, L. *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: Lumen, 2010, p. 147.
10. Condaticova, L. *Activitatea atelierului de confecționare a articolelor de bijuterii din Chișinău în anii 1966–1972*. În: Tyragetia, s.n. 2, Vol. III, nr. 2, 2009, p. 289-298.
11. Kondratikova, L. *Stranitsy istorii Kishinovskogo yuvelirnogo zavoda*. În: Yuvelirnoye iskusstvo i material’naya kul’tura. Tezisy dokladov uchastnikov vosemnadtsatogo kollokviuma (19-23 aprelya 2010). Vyp. XVIII, SPb: Izd-vo Gosudarstvennogo Ermitazha, 2010, p. 31-34.